

UNIVERZITA KARLOVA
Filozofická fakulta
Ústav pro dějiny umění
Dějiny umění

Mgr. Alena Řičánková

Stodola i chrám. Německé kostely v severních Čechách kolem roku 1900

Barn and Tempel. German Churches in North Bohemia around the Year of 1900

Autoreferát disertační práce

Praha 2018

Vedoucí práce: Ing. Petr Macek, Ph. D.

Abstrakt

Ačkoli je pro oblast severních Čech charakteristický především průmyslový boom druhé poloviny 19. století, který místní krajinu a města nenávratně proměnil, vznikaly zde kolem roku 1900 také stavby ryze tradičního charakteru, totiž kostely. V jejich hmotovém řešení i stylovém pojetí se mísí vliv dobového architektonického vývoje, individuálního vtisku architektů, stejně jako liturgických požadavků jednotlivých vyznání a konkrétních představ stavebníků. O podobě ideálního kostela, a to jak ve smyslu funkčním a vizuálním, tak i ve smyslu jeho významů symbolických, se v dané době vedly četné debaty a polemiky, vznikla řada teoretických textů i stavebních regulativů.

Předložená práce sleduje především uplatnění moderních architektonických prvků na ryze tradičním stavebním kostelním typu. Činí tak především na základě srovnání psané teorie a stavitelské praxe. Danou diskuzí se zabývám u katolíků, starokatolíků a především pak u evangelických vyznání, u nichž je báze teoretických textů nejširší a kostelní novostavby nejčetnější. Téma úzce souvisí také s otázkami národnostními, s pozicí a rolí německého obyvatelstva na území severních Čech a se zásadními vlivy, které sem přicházely ze sousedního Saska, ať už ve formě finanční podpory novostaveb kostelů či architektonických návrhů saských architektů.

Klíčová slova

Severní Čechy, Sasko, architektura, konfese, kostel, stavební styl, liturgie, katolická církev, evangelická církev, starokatolická církev, Los von Rom

Předmět výzkumu

Ačkoli je pro oblast severních Čech charakteristický především průmyslový boom druhé poloviny 19. století, který místní krajinu a města nenávratně proměnil, vznikaly zde kolem roku 1900 také stavby ryze tradičního charakteru, totiž kostely. V jejich hmotovém řešení i stylovém pojetí se mísí vliv dobového architektonického vývoje, individuálního vtisku architektů, stejně jako liturgických požadavků jednotlivých vyznání a konkrétních představ stavebníků. O podobě ideálního kostela, a to jak ve smyslu funkčním a vizuálním, tak i ve smyslu jeho významů symbolických, se v dané době vedly četné debaty a polemiky, vznikla řada teoretických textů i stavebních regulativů.

Předložená práce sleduje především uplatnění moderních architektonických prvků na ryze tradičním stavebním kostelním typu. Činí tak především na základě srovnání psané teorie a stavitelské praxe. Danou diskuzí se zabývám u katolíků, starokatolíků a především pak u evangelických vyznání, u nichž je báze teoretických textů nejširší a kostelní novostavby nejčtenější. Téma úzce souvisí také s otázkami národnostními, s pozicí a rolí německého obyvatelstva na území severních Čech a se zásadními vlivy, které sem přicházely ze sousedního Saska, ať už ve formě finanční podpory novostaveb kostelů či architektonických návrhů saských architektů.

Metoda práce

Přístup ke zpracovávanému tématu je založen na syntéze dvou hlavních oblastí. První tvoří rešerše materiálů z archivních institucí, podkladů z archivů jednotlivých náboženských obcí a studium historického a aktuálního tisku a literatury. Druhá část je zaměřena na extenzivní terénní průzkum konkrétních staveb, jejich formální analýzu a uměleckohistorické hodnocení v kontextu stavební činnosti jednotlivých vyznání i v rámci širšího regionu a přesahů mimo něj.

Struktura textu

Předloženou práci lze rozdělit do několika sekcí, které ve své návaznosti směřují od obecného ke konkrétnímu. V úvodní části jsou nastíněny základní principy náboženské problematiky 19. století, která se dotýkala celé řady sfér a témat – „*od oné slavné paralely spojení „oltáře a trůnu“ přes akademické církevní spory, jež se opět přenášely do aktuálního myšlení celé společnosti*“.¹ Sledovat přitom lze výrazné posílení pozice nekatolických vyznání, ale také mnohotvárnost názorových proudů v rámci jednotlivých konfesí. Připomenuty jsou významné události církevních dějin a změny, které vnesly do společensko-kulturního života.

Druhá část práce je věnována podobám architektury druhé poloviny 19. století ve středoevropském kontextu a specifikům, které přinesl jeho přelom. Nastíněny jsou základní principy historizující architektury, které v případě sakrálních staveb tíhnou k jisté setrvačnosti, a jejich postupná proměna nastupuje v příznačné souvislosti s dobovým vývojem kolem roku 1900, který ovšem stále čerpá z předešlého období.

¹ KAISEROVÁ, Kristina. *Konfesní myšlení českých Němců v 19. a počátkem 20. století*. Úvaly u Prahy: Ve stráni, 2003. s. 5.

Další kapitola se zaměřuje na dobovou diskuzi věnovanou představě ideálního kostela, a to napříč spektrem různých vyznání. Hledány jsou rozdíly, ale také spojující myšlenky, které se objevují u rozdílných konfesí. Na pozadí teorií jsou sledovány také praktické aspekty, jako jsou organizace budování novostaveb či jejich financování.

Následuje exkurz do prostředí evangelické církve, konkrétně do příhraničních vztahů mezi severočeskou oblastí a sousedním Německem. Specifika evangelické liturgie a požadavků na podobu kostelů přináší analýza stavebních regulativů a vzorníků.

Prostor je dále věnován osobnostem vybraných architektů, jak zahraničním, tak lokálním, a to především pro přiblížení jak jejich individuálního stylu a jeho proměn, tak vlivům dobového architektonického směřování na jejich dílo.

Závěrečnou část tvoří výběrový katalog katolických, evangelických a starokatolických staveb realizovaných přibližně mezi lety 1880 a 1930. Širší časový záběr pomáhá nalézt provázanost mezi ranějšími realizacemi a stavbami, které byly v některých případech plánovány během prvního desetiletí 20. století, ovšem dokončeny až v meziválečném období.

Vybraná publikační činnost

ŘIČÁNKOVÁ, Alena. Tradiční či moderní? Německé kostely v severních Čechách kolem roku 1900. In: *Sborník konference Reformace v německojazyčných oblastech českých zemí (1517 – 1945) konané v Muzeu města Ústí nad Labem 18. a 19. května 2017.* (V tisku).

ŘIČÁNKOVÁ, Alena. „A bude jeden ovčinec a jeden pastýř.“ Starokatolická církev a její kostely na severu Čech. In: *Fontes Nissae XVIII*, 2017/2. s. 70-89.

ŘIČÁNKOVÁ, Alena. kapitoly Obecná situace v církvi, Podoba starokatolických kostelů, Evangelické církve. In: SELLNEROVÁ, Alena et al. *Sakrální architektura 20. století v Ústeckém kraji*. 1. vydání. Ústí nad Labem: Národní památkový ústav, územní odborné pracoviště v Ústí nad Labem, 2017. s. 14-23. s. 29-34.

ŘIČÁNKOVÁ, Alena. Liberec 1906. In: *Art & Antiques 7-8/2016*. s. 70-77.

ŘIČÁNKOVÁ, Alena. Kino Varšava v Liberci. In: *Art & Antiques 3/2016*. s. 66-70.

ŘIČÁNKOVÁ, Alena/ZEMAN, Jaroslav. První liberecká „kinema“. Kino jako stavební typ a symbol nové doby. In: *Průzkumy památek XXII*, 2015/1. s. 65-84.

ŘIČÁNKOVÁ, Alena. Slavná minulost, problematická současnost a nejistá budoucnost liberecké tiskárny. In: *Fontes Nissae XVI*, 2015/2. s. 52-68.

ŘIČÁNKOVÁ, Alena. Sochař a horolezec Valerian Karoušek. In: *Art & Antiques 3/2015*. s. 49-52.

ŘIČÁNKOVÁ, Alena. Anton Möller. Činorodý varnsdorfský stavitel a tvůrce „prototypů“. In: *Mandava: vlastivědné čtení z Varnsdorfu a Šluknovského výběžku: ročenka Kruhu přátel muzea Varnsdorf*. Varnsdorf: Kruh přátel muzea Varnsdorf, 2014. s. 24-29.

ŘIČÁNKOVÁ, Alena. Liebeskind v Drážďanech. In: *Art & Antiques 10/2013*. s. 4-5.

ŘIČÁNKOVÁ, Alena. Německé kostely v severních Čechách. In: JAKUBEC, Ondřej, ed. a NOKKALA MILTOVÁ, Radka, ed. *Umění a politika: sborník 4. sjezdu historiků umění: Brno, 13.-14. září 2012*. 1. vyd. Brno: Barrister & Principal, 2013. s. 159-172.

ŘIČÁNKOVÁ, Alena. Vzkříšení gotiky a evangelický ideál v díle G. L. Möckela. In: *Děčínské vlastivědné zprávy XXII, 2/2012*. s. 3-11.

ŘIČÁNKOVÁ, Alena. Známý neznámý Edvard Munch. In: *Art & Antiques 4/2012*. s. 5-6.

ŘIČÁNKOVÁ, Alena. Rozkošník krásné linie a formy. In: *Dějiny umění v rozšířeném poli. Ad acta I*. Praha: Vysoká škola uměleckoprůmyslová, 2011. s. 166-171.

ŘIČÁNKOVÁ, Alena. Ai Weiwei: Jsem svůj vlastní ready made. In: *Art & Antiques 12/2011*. s. 66-69.

ŘIČÁNKOVÁ, Alena. Sto let vysvěcení kostela sv. Antonína Paduánského. In: *Ročenka liberecké architektury 6/2010*. s. 30-33.

ŘIČÁNKOVÁ, Alena/ZEMAN, Jaroslav. Historie a současná podoba bývalého kapucínského hospice v Liberci. In: *Památky Libereckého kraje 2009*. Liberec 2009. s. 6-31.